

KAMU HARCAMALARININ BOYUTU VE GAYRİ SAFİ MİLLİ GELİR İLİŞKİSİ (TÜRKİYE ÖRNEĞİ: 1950-2005)

Emine Kızıldağ Uzunali, Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, İİBF,
Maliye Bölümü Öğretim Üyesi

Giriş

Kamu harcamalarının miktarı, devletin tâbi olduğu rejime ve hangi rejimde olursa olsun zamana göre değişiklik göstermektedir. 19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar, özellikle klasik iktisadi düşüncenin de etkisiyle, iktisatçı ve maliyeciler kamu harcamalarının, devletin adalet, savunma gibi varlığını zorunlu kılan giderlerinin bir karşılığı olduğu düşüncesiyle, konu üzerinde fazla durmamışlardır. Bu dönemde kamu harcamalarının en önemli fonksiyonu kamusal hizmetlerin karşılanması iken, ikinci dünya savaşından sonra, yaşanan ekonomik durgunlukla birlikte, kamu harcamalarına iktisadi ve sosyal amaçların gerçekleştirilmesi fonksiyonu da yüklenmiş ve bu gelişme sonucunda kapitalist ekonomi sistemine sahip devletlerde de gittikçe kamu harcamalarının GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla) içindeki payında artış gözlenmiştir.

Kamu harcamalarında yaygın olarak gözlemlenen artış eğilimi, kamu harcamalarının artışlarının nereye kadar olabileceği, bu artışa bir sınır çizmenin mümkün olup olmadığı ve bir sınır çizilecek ise bu sınırın nerede çizileceği gibi soruları ortaya çıkarmaktadır. Kamu kesiminin varlığı, ekonomideki bir kısım kaynağın piyasa yerine siyasal karar mekanizmasıyla politik tercihler doğrultusunda dağılması anlamına geldiğine göre, böyle bir sınırın varlığını araştırmanın konusu, iktisadi açıdan devletin piyasa mekanizması yerine siyasal kararlarla mal ve hizmet dağılımını nereye kadar gerçekleştirebileceğidir.

Kamu harcamalarının incelenmesinde uzun süre hukuksal yaklaşım önemli bir rol oynamakla birlikte, zamanla iktisadi analizler bu alana yayılmıştır. Günümüzde pek çok maliye kitaplarında kamu harcamalarına ilişkin konular iktisadi analizler yardımıyla açıklanmaktadır. Bu çalışmada iktisadi analiz yöntemi tercih edilmiştir.

Kamu harcamasının milli gelire olan oranı, kamu harcamalarının alt ve üst sınırını belirleyecektir. Bu sınırların (sıfır) ile (bir) arasında olacağı açıktır. Sıfır değeri, devletin üretilen mallarından hiç pay istemediği, piyasa mekanizmasının kaynak gelir

dağılımına karışmadığı bir durumu göstermektedir ki, bu durum gerçekte devletin bulunmaması anlamına gelmektedir. Ancak, günümüzde hemen hemen her ülkede toplam kamu harcamalarının milli gelire oranı sıfır düzeyinin bir hayli üzerindedir. Klasik iktisadi düşüncede ekonominin yaklaşık 0,25'ine kadarının devlet tarafından yönetilmesi savunulurken, bu oran kimi ülkelerde 1970'li yıllarda 0,25-0,30'larda iken 1990'lı yıllarda 0,40-0,50'leri aşmış durumdadır. Kamu kesiminin ekonomi içindeki payının artması, piyasa sisteminin başarılı olduğuna inanmış olanlar için endişe yaratmıştır. Bu görüş taraftarları, günümüzde kamu harcamalarının küçültülmesini savunmaktadırlar [1].

Kapitalist iktisadi sistemin varlığını kabul eden iktisatçılar tarafından vergilerle finanse edilen bir bütçenin ulaşabileceği bir üst sınır çizilmeye çalışılmıştır. Bu konuda Amerikalı iktisatçı Colin Clark vergilerle karşılanan kamu tüketim harcamalarının milli gelirin %25'ine kadar arttırılabileceğini ileri sürmüştür. Bu sınırın aşılması ve bütçenin finansmanının vergilerle sağlanması halinde, ikame etkisi yaratacağı, diğer bir deyişle, işçilerin çalışma isteklerinin ve işletmelerin maliyetten tasarruf etme eğiliminin düşeceği ve bu nedenle milli gelirin azalacağı düşüncesindedir. Bugün, kamu tüketim harcamaları için Colin Clark'ın koyduğu bu sınır, çoğu ülke tarafından aşılmış olmasına rağmen sonuç Colin Clark'ın beklediği gibi olmamıştır. Bununla beraber, kapitalist ekonomik sistemin hakim olduğu devletlerde, kamu tüketiminin gittikçe özel tüketimin yerini almasının, kişilerin çalışma, yatırım ve tasarruf isteklerini gittikçe artan ölçüde azalttığı savı doğrudur [2]. Ancak, kamu harcamalarının sınırının ülkelerin karakterlerinin farklı oluşu nedeniyle ülkeden ülkeye ve tarihsel süreç içerisinde aynı ülkede dönemden döneme önemli değişimler göstereceği hususu söylenebilir [3].

Bu çalışmada, özel sektör ekonomisinin var olduğu ülkelerde kamu harcamalarını arttırmanın bir üst sınırı ve gerekliliği olup olmadığı, kamu harcamalarındaki artışın gayrisafi milli gelir büyüme

hızı üzerine etkisi analiz edilerek ortaya konulmaya çalışılmıştır. İlk olarak konuyla ilgili literatür taraması gerçekleştirilmiş, daha sonra Türkiye örneği incelenmiş ve sonuç bölümünde literatür taraması ve Türkiye incelemesi sonucu ulaşılan bulgulara yer verilmiştir.

1. Kamu harcamaları ve büyüme üzerine literatürdeki görüşler

İkinci dünya savaşı sonrası Keynesyen iktisat teorisi ile birlikte, kamu harcamalarındaki artışın talep yaratma etkisi nedeniyle büyüme üzerine olumlu etki yaratacağı görüşü hakim olmuştur. 1970'lere gelindiğinde ise, bu görüş sorgulanmaya başlanmıştır. Bu görüşün sorgulanması iki yönlü olup, hem kamu harcamalarındaki artış ve hem de bu artışın finansman şekli üzerinedir.

Kamu kesimi harcamalarının türü, bileşimi ve metodu sorgulanmadan, bazı teorisyenlerce doğrudan kamu harcama yönetimi sorunu nedeniyle kamu harcamalarının daha baştan özel sektör harcamalarına göre verimsiz olduğu görüşünü savunanlar var ise de, sermaye teşkili niteliğindeki bazı kamu harcamalarının, bu alanda kullanılan kaynakların özel sektörde kullanılacak daha verimli alanlardan çekilmediği sürece, kamu sektörü için daha verimli olduğunu savunanlar da vardır. Özellikle *yaptısal* görüş taraftarları özel sektör üzerinde tekelcilik, sosyal fayda vb. gibi etkiler nedeniyle, ekonominin etkin işleyebilmesi için devlet müdahalesini şart görürler. Kamu harcamalarından yatırım harcamalarının belirli koşullar altında büyüme üzerine pozitif etkisi olduğu kadar, cari harcamaların da yine belirli kısıtlar altında büyüme üzerine pozitif etkisi olduğu söylenebilir. Eğitim, sağlık, teknoloji ve kamu düzeninin korunması gibi alanlarda yapılan harcamalar gerek yatırım, gerekse cari nitelikli olsun uzun dönemde büyüme üzerinde etkili olacağı açık bir gerçektir.

Bir ülkenin GSMH içerisindeki kamu harcamalarının boyutu ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki birçok çalışmaya konu olmuştur. Bunlar daha çok ekonometrik alandadır. Ulaştığımız çalışmaların bazılarında, kamu harcamalarının artmasının ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki yarattığı yolunda bulgular görülürken, bazı çalışmalarda iki yönlü pozitif bir ilişki olduğu, bazılarında kamu harcamalarındaki artışın ekonomik büyüme üzerinde negatif etkisi olduğu hususlarına rastlanılmıştır. Sonuçta, *literatürde bu konuda bir görüş birliğinin olmadığı* görülmektedir. Her şeyden

önce ulaşabildiğimiz bu görüşlerin gözden geçirilmesinde yarar bulunmaktadır:

Richard Armev, "Devletin büyümesi nereye kadar devam etmelidir?" "Devletin büyüklüğünün optimal bir sınırı var mıdır?" sorularına yanıtı, kendi adıyla anılan Armev Eğrisiyle açıklamaya çalışmıştır. Armev Eğrisine göre, GSMH'nin belirli bir oranına kadar kamu harcamalarındaki artışla milli gelir artışı arasında pozitif bir ilişki varken, kamu harcamalarının GSMH'nin belirli bir oranını aştıktan sonra ise kamu harcamalarının artışı ile milli gelir arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. Eğrinin tepe noktası, bu teoriye göre, kamu harcamalarının optimal büyüklüğünü vermektedir [4].

Barro, kamu kesimi büyüklüğü belirli bir GSMH içinde belirli bir oranını aştıktan sonra, kamu kesimi büyüklüğü ile ekonomik büyüme arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur [5]. 1970-1985 dönemi verileriyle 98 ülkeyi kapsayan Barro'nun çalışmasında, ülkelerin kişi başına milli gelir büyüme oranlarıyla devlet tüketim harcamalarının ulusal gelirdeki payı arasında negatif bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Yatırım harcamaları ele alındığında aradaki ilişki pozitif, ancak istatistiksel olarak anlamsız olduğu test edilmiştir. Barro'ya göre, GSYİH içinde kamu harcamalarının boyutu büyükse büyüme oranı üzerindeki etkisi negatif, küçükse pozitif olacaktır [6].

Benett ve Johnson, devletin büyümesi teorilerine ilişkin çalışmalarında [7], kamu harcamalarının milli gelir artışından genellikle daha yüksek olmasını açıklayan teorilerin geçerliliğini birçok ülke verileriyle test etmişler ve sonuç olarak, kamu sektöründeki artışın milli gelirdeki artıştan daha fazla olduğu, ancak bunun nedeninin spesifik olmayıp, çeşitli unsurlardan oluştuğu, ama her birinin etkisinin hangi ülke için nasıl ve ne kadar olduğu konusunda net bir şey söylemenin mümkün olmadığını belirtmektedirler.

Çoğu gelişmekte olan ülkeler olmak üzere 36 civarında ülke verilerinden yararlanılarak yapılan bir diğer çalışmada [8], sağlık, mesken ve refah konusundaki sermaye teşkiline ilişkin harcamaların kısa vadede büyümeye katkıda bulunabildiği; altyapı yatırımlarının ise büyüme üzerine etkisinin daha az ve hatta olumsuz bile olabilmekte olduğu ortaya konulmuştur.

Arısoy, 1950-2003 dönemine ilişkin konsolide bütçe harcama tutarlarını esas alarak Türkiye'de kamu harcamaları ve ekonomik büyümeyi analiz ettiği bir çalışmada [9], "*toplam kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmasına karşın, toplam kamu harcamaları ile*

ekonomik büyüme arasında hata düzeltme formundaki nedensellik analizine göre anlamlı ve beklenen yönde ilişkiler tespit edilememiştir. Kamu harcamalarının önemli bir bölümünün faiz ve borç ödemelerine, verimlilik düzeyi düşük harcamalara gitmesi, verimlilik düzeyi yüksek eğitim, sağlık, alt yapı gibi harcamaların da etkilerinin belirli bir gecikmeyle ortaya çıkması gibi nedenler, harcamaların gelire yansımamasının nedenleri olarak düşünülebilir." demektedir.

Gwartney, Holcombe ve Lawson çalışmalarında [10], kamu harcamalarının GSMH içindeki payının artmasının ekonomik büyümeyi yavaşlattığı, devlet ne kadar büyükse ekonomik büyümenin o kadar yavaş olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmada, Amerika Birleşik devletlerinde kamu kesiminin GSMH içindeki oranının 1960 yılında %28,4'ten 1996'da %34,6'ya ulaştığı durumda yatırımın GSMH içindeki payının, emek verimliliğinin ve reel GSMH'daki büyümenin düştüğü ortaya konulmuştur. Yine bu çalışmada, 1960-1996 dönemine ilişkin 23 OECD ülkesine ilişkin verilerin analizinden elde edilen sonuca göre, kamu harcamaları artarken yatırımların azaldığı ve büyüme oranının düştüğü bulgusuna ulaşıldığı belirtilmektedir [10].

Yuk, Birleşik Krallık için 1830-1993 dönemine ilişkin verileri kullanarak kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişkiyi analiz etmiştir. Granger-nedensellik testi sonucuna göre, kamu harcamaları ile GSMH'daki büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu ve bunun aynı zamanda Keynesyen görüşü de desteklediği, diğer yandan 1830-1867 dönemi dışında ekonomik büyümenin kamu harcamalarını artırdığı yönündeki Wagner yasasını destekleyen kanıtların elde edildiği, ihracat arttıkça GSMH'nında arttığı sonuçları ortaya konulmuştur [11].

Agell, Lindh ve Ohlsson [12], büyüme ile kamu sektörü arasındaki ilişkiler üzerinde yapılan teorik ve deneysel çalışmalarda, bu iki unsur arasında pozitif veya negatif ya da bir ilişkinin olmadığına dair kabul edilir bir sonuç olmadığını ileri sürmüşlerdir. Kullanılan verilerle ve yöntemlerle biri birinden farklı sonuçlara ulaşılabileceğini ileri sürmüşlerdir.

Artan ve Berber [13], Türkiye'de kamu kesimi büyüklüğünün ekonomik büyüme üzerindeki etkisi üzerine yapmış oldukları çalışmalarında, kamu kesimi büyüklüğünün ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği, ancak kamu kesimi büyüklüğünden ekono-

mik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisinin olmadığı bulgusuna ulaşmışlardır.

Ulutürk, Türkiye'de, planlı dönemin başlarından 1993 yılına kadarki döneme ilişkin konsolide bütçe verileri kullanarak kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisini incelediği çalışmada [14], kamu sektöründeki bir birimlik artışın, GSMH'da 0,6306 oranında bir büyümeye tekabül ettiğini test etmiştir. Bu çalışmaya göre, incelenen dönemde kamu harcamalarındaki artışla GSMH arasında pozitif bir ilişki vardır, ancak GSMH'daki artış oranı kamu harcamalarındaki artış oranına göre daha azdır.

Granger testinin kullanıldığı 1970-2001 dönemini kapsayan bir başka çalışmada da, Türkiye'de genel olarak kamu harcamalarının özel sektörü dışladığı, Cobb-Douglas modeli kullanılarak yapılan testte ise kamu sermayesinin özel sermayeden daha verimli olduğu, savunma harcamalarının ve sosyal güvenlik harcamalarının özel yatırımlar üzerindeki etkisinin pozitif olmasına karşın, kamu alt yapı yatırımları (eğitim ve sağlık) ve ağırlıklı olarak faizlerin yer aldığı diğer kamu harcamalarının ise özel sektör yatırımlarını anlamlı bir şekilde azalttığı sonucuna ulaşılmıştır [15].

Uzay, kamu harcamaları ve büyüme arasında ilişkiyi araştıran çalışmasında temel kamu harcamalarının büyümeyi pozitif yönde etkilediği, temel fonksiyonların ötesinde kamu harcamalarının artmasının ise büyüme üzerindeki pozitif etkinin azalmasına yol açabileceği öne sürmüştür. Yine aynı çalışmada, Türkiye'de kamu büyüklüğünün büyüme üzerindeki etkisi iki sektörlü üretim fonksiyonu çerçevesinde araştırılmış ve 1971-1999 döneminde Türkiye'de kamu büyüklüğünün, kuvvetli olmamakla birlikte, büyümeyi olumsuz yönde etkilediği; ancak kamu harcamalarındaki artışın büyümeyi olumlu yönde etkilediği bulgusuna ulaşıldığı belirtilmektedir [16].

Landau, kamu kesimi büyüklüğü ile ekonomik büyüme arasında negatif yönlü bir ilişkinin varlığını ortaya koymuştur [17].

Kamu kesiminin GSMH'ya oranının optimal büyüklüğün altında ve üstünde olduğu durumlarda milli gelir artışı üzerinde olumsuz etkide bulunduğu, optimum büyüklükte ve optimum büyüklüğe yaklaştıkça ise milli gelir artışını olumlu etkide bulunduğu yapılan ampirik çalışmalarla ortaya konulmuştur [4].

Guseh [18] 1960-2000 dönemine ilişkin verilerle neoklasik büyüme modeli çerçevesinde, Nijerya'daki ekonomik büyüme üzerinde kamu kesimi büyüklüğünün, politik özgürlüğün ve açık ekonominin

etkisini incelediği çalışmada, kamu kesiminin büyüklüğünün ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin politik özgürlük derecesine göre değişiklik gösterdiğini, politik özgürlüğün olmadığı durumda negatif etkinin, kamu harcamaları ve vergilemenin ekonomi üzerindeki bozucu etkisi nedeniyle, politik etkinin kısmen veya tamamen var olduğu duruma göre daha büyük olduğunu ortaya koymuştur.

Vergi gelirlerinin GSMH'ya oranındaki artışla milli gelir artışı arasında da negatif bir ilişki olduğu konuyla ilgili bir başka çalışmada ortaya konulmuştur. Söz konusu çalışmada ayrıca, vergi gelirlerinin düşük olduğu ve büyüme oranının yüksek olduğu ülkelerde böyle bir durumun gelir dağılımını bozucu, devlet hizmetlerini aşındırıcı, sosyal refahı azaltıcı bir etki oluşturmadığı ileri sürülmüştür [4].

2. Türkiye'de kamu harcamalarının büyüklüğü ve milli gelir ilişkisindeki gelişmeler ve değerlendirmeler

Çalışmanın bu bölümünde kamu harcamalarındaki artış ile milli gelir ilişkisi ile ilgili olarak Türkiye örneği ele alınacaktır. Türkiye'de üniter sistemin hakim olması ve konsolide bütçe harcamalarının toplam kamu harcamaları içinde önemli bir yer tutması nedeniyle kamu harcamalarındaki artış ile milli gelir ilişkisinin incelenmesinde konsolide bütçe verilerinden yararlanılmıştır. Analizin anlamlı olabilmesi için, yarım yüzyıldan fazla bir süreç olan 1950-2005 döneminde konsolide bütçe ve gayri safi milli gelir (GSMH) deki gelişmeler birlikte değerlendirilmiştir. Konsolide bütçe giderlerinin yanında konsolide bütçe gelirleri ve konsolide bütçe dengesi çalışmada göz önünde bulundurulmuştur.

Türkiye'de konsolide bütçe büyüklükleri ve gayri safi milli hasıla ilişkisi analiz edilirken öncelikle Türkiye'deki 1950-2005 dönemine ait konsolide bütçe büyüklükleri ve gayri safi milli hasıla verileri bir tablo halinde ele alınmıştır. Daha sonra tablodaki verilerden üretilen grafikler ile bu grafiklerde yer alan doğrulara ilişkin denklemlerden yararlanılarak, ilgili döneme ilişkin konsolide bütçe büyüklükleri ve gayri safi milli hasıla arasındaki ilişki incelenmiştir (Tablo 1).

Tablodan da görüleceği üzere, bu dönemde konsolide bütçe giderlerinin GSMH içindeki orantı artan bir trend izlerken, GSMH büyüme hızı azalan bir trend göstermiştir. Ancak, GSMH büyüme hızı azalan bir trend gösterse de GSMH belirli bir noktaya kadar konsolide bütçe harcamalarına göre daha az oranda da olsa genellikle bir artış trendi içinde

olmuştur. İncelenen dönemde 1987 fiyatlarıyla GSMH'nın 1954, 1979, 1980, 1994, 1999 ve 2001 yılları dışında sürekli bir artışa sahip olmuş, 1979 ve 1980 yıllarında arka arkaya azalmış, 2002 yılı dışındaki diğer yıllarda, azalmanın görüldüğü yılı takip eden yıldaki gayri safi milli hasıla seviyesinin, azalma gösteren yıldan önceki tutardan daha fazla olmuştur. GSMH'nın önceki dönemlere göre azalma gösterdiği dönemlerde ve önceki bir iki yıl içinde konsolide bütçe gelir ve giderlerinin GSMH içindeki oranlarında artış olduğu ve yine bu dönemlerde konsolide bütçe açıklarının daha fazla olduğu görülmektedir. 2000'li yılların ilk yarısında GSMH içinde konsolide bütçe giderlerinin %35'lerin, gelirlerinin %24'lerin üzerine ve konsolide bütçe açığının GSMH'ya olan oranlarının %10'ların üzerine çıktığı durumlarda GSMH'da bir azalma ve durağanlık dikkati çekmektedir. 2000'li yılların ilk yarısında konsolide bütçe açığının GSMH içindeki payının %16,5'le ve konsolide bütçe giderinin GSMH içindeki payının %45,7 ile en yüksek seviyede gerçekleştiği yıl olan 2001 yılında GSMH'da önceki dönemlere göre ciddi bir azalma görülmektedir. GSMH'nın yeniden artışa geçtiği 2002 yılından itibaren ise konsolide bütçe açıklarının ve giderlerinin GSMH içindeki oranının azaldığı görülmektedir.

Tablonun ve Grafik 1 ve Grafik 2'nin genel olarak değerlendirilmelerinden, Türkiye'deki mevcut ekonomik yapı çerçevesinde, *konsolide bütçe harcamalarının büyüklüğünün ve konsolide bütçe açıklarının GSMH'da azalma ve/veya durağanlık yarattıkları seviye, konsolide bütçe harcamalarının GSMH içindeki payının %45'leri ve konsolide bütçe açıklarının %16,5'leri çıktığı seviyeler olduğu* tespit edilmiştir.

Grafik 1'de 1950-2005 dönemindeki bütçe büyüklüklerinin GSMH içindeki % oranları ve GSMH büyüme hızındaki % gelişmelere ilişkin çizimler ve denklemler görülmektedir. Bu grafikte, konsolide bütçe giderlerinin ve konsolide bütçe gelirlerinin GSMH içindeki yüzde oranlarında yıllar itibarıyla bir artış olduğu, buna karşılık GSMH büyüme hızında gittikçe azalan bir eğilim gösterdiği görülmektedir. Diğer bir deyişle, 1950-2005 döneminde Türkiye'de, *konsolide bütçe gider ve konsolide bütçe gelirlerinin GSMH içindeki payının artmasıyla GSMH büyüme hızı arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir.*

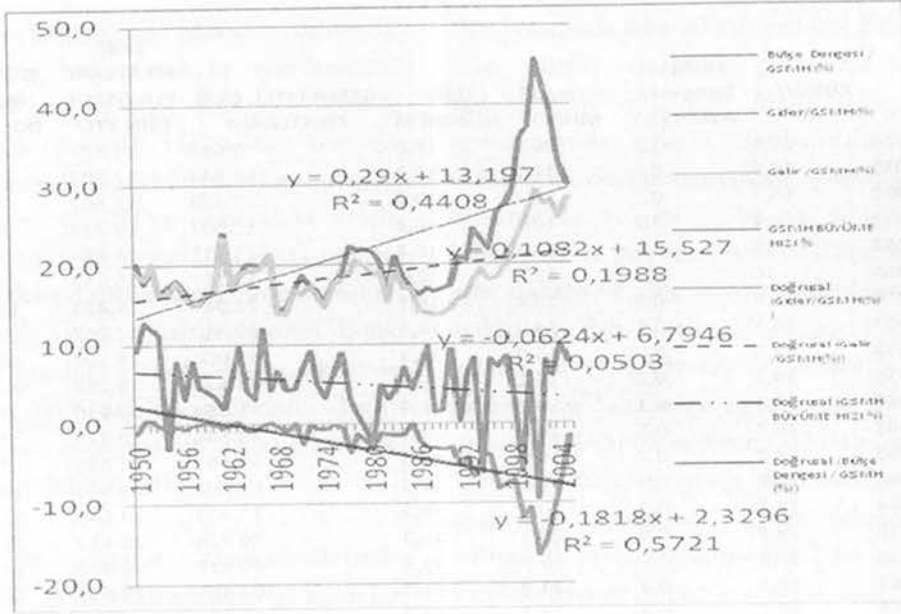
Grafik 1'deki 1950-2005 döneminde konsolide bütçe giderlerinin GSMH içindeki yüzde oranlarındaki gelişmelere ilişkin olarak, $y = 0,29x + 13,197$ doğrusal denklemi elde edilmiştir.

Tablo 1: Konsolide Bütçe Başlangıç Ödeneklerinin (KBBÖ), Gider Ve Gelirlerinin GSMH'ya Oranı Ve GSMH'daki Gelişmeler (1950-2005)

YILLAR	KBBÖ/GS MH	Bütçe Dengesi / GSMH (%)	Gider/GS MH(%)	Gelir /GSMH(%)	GSMH (YTL) CARİ FİYATLARLA	1987 FİYATLARI YLA GSMH (BİN YTL)	GSMH (BİN DOLAR)	GSMH büyüme hızı %
1950	19,6	-1,2	20,2	19,0	9.694	10.827	5.047	9,4
1951	17,8	0,5	17,7	18,2	11.644	12.205	6.036	12,8
1952	15,7	0,5	19,7	20,2	13.389	13.667	6.972	11,9
1953	16,2	-0,2	16,5	16,3	15.607	15.214	8.117	11,2
1954	15	-0,7	17,1	16,4	15.915	14.764	8.273	-3,0
1955	16	-0,3	18,1	17,8	19.117	15.917	9.938	7,9
1956	15,6	-0,6	16,8	16,2	22.047	16.423	11.447	3,2
1957	14,1	-0,1	14,9	14,8	29.310	17.717	15.246	7,8
1958	13,2	0,0	15,0	15,1	35.000	18.504	18.211	4,5
1959	14,3	0,2	16,1	16,4	43.670	19.269	22.723	4,1
1960	16,4	-0,1	16,7	16,6	46.664	19.930	7.554	3,4
1961	18,2	-0,5	24,0	23,5	49.536	20.328	8.019	2,0
1962	18,2	0,2	16,9	17,1	57.593	21.585	9.323	6,2
1963	18,8	0,3	18,6	18,9	66.801	23.675	10.814	9,7
1964	19,7	-0,9	20,1	19,2	71.313	24.640	11.544	4,1
1965	19,8	-0,8	20,1	19,3	76.726	25.413	12.420	3,1
1966	19,3	-0,1	19,9	19,8	91.419	28.460	14.799	12,0
1967	19,5	0,2	21,2	21,5	101.481	29.657	16.428	4,2
1968	20,1	-0,4	14,2	13,8	163.900	31.635	18.210	6,7
1969	21,4	-0,9	14,6	13,7	183.400	33.003	20.373	4,3
1970	20,2	0,1	16,7	16,8	207.800	34.469	18.326	4,4
1971	20	-2,4	18,8	16,4	261.100	36.897	17.428	7,0
1972	21,6	-0,1	17,3	17,2	314.100	40.279	22.439	9,2
1973	20,1	-0,6	16,9	16,4	399.100	42.255	28.506	4,9
1974	19,5	-0,7	15,3	14,6	537.700	43.633	39.132	3,3
1975	20,2	-0,1	17,4	17,2	690.900	46.275	48.281	6,1
1976	22,8	-0,5	18,7	18,2	868.100	50.438	54.733	9,0
1977	25,9	-3,6	22,4	18,8	1.108.300	51.944	62.158	3,0
1978	20,6	-1,5	22,0	20,5	1.645.900	52.582	68.383	1,2
1979	18,5	-2,1	22,0	19,9	2.876.500	52.324	76.605	-0,5
1980	17,4	-3,0	21,6	18,6	5.303.000	50.870	69.749	-2,8
1981	23,8	-1,2	20,4	19,2	8.022.700	53.317	72.775	4,8
1982		-1,3	16,6	15,3	10.611.900	54.963	65.937	3,1
1983	22,5	-1,6	20,9	19,3	13.933.000	57.279	62.193	4,2
1984	17,9	-1,4	18,4	17,0	22.167.700	61.350	60.759	7,1
1985	19,9	0,0	16,9	16,9	35.350.300	63.989	68.199	4,3
1986	18,4	-2,3	16,2	14,0	51.184.800	68.315	76.464	6,8
1987	18,9	-3,1	17,0	13,9	75.019.400	75.019	87.734	9,8
1988	20,8	-3,0	16,6	13,6	129.175.100	76.108	90.975	1,5
1989	19,3	-3,3	16,9	13,6	230.369.900	77.347	108.679	1,6
1990	22,4	-3,0	17,2	14,2	397.177.500	84.592	152.393	9,4
1991	23	-5,3	20,9	15,6	634.392.841	84.887	152.352	0,3
1992	26	-4,3	20,4	16,1	1.103.604.909	90.323	160.748	6,4
1993	19,9	-6,7	24,6	17,9	1.997.323.000	97.677	181.994	8,1
1994	21,1	-3,9	23,2	19,3	3.887.903.000	91.733	131.137	-6,1
1995	16,9	-4,0	22,0	17,9	7.854.887.000	99.028	171.979	8,0
1996	23,4	-8,2	26,4	18,2	14.978.067.000	106.080	184.724	7,1
1997	21,3	-7,6	27,4	19,8	29.393.262.000	114.874	194.360	8,3
1998	27,6	-7,1	29,2	22,1	53.518.332.000	119.303	205.978	3,9
1999	34,7	-11,7	35,9	24,2	78.282.967.000	112.044	187.664	-6,1
2000	37,2	-10,6	37,2	26,6	125.596.129.000	119.144	201.463	6,3
2001	27,4	-16,5	45,7	29,2	176.483.953.000	107.783	144.607	-9,5
2002	36,2	-14,6	42,1	27,5	275.032.366.000	116.338	182.929	7,9
2003	41,16	-11,3	39,4	28,1	356.680.888.000	123.165	238.409	5,9
2004	32,9*	-7,1	32,9	25,8	428.932.343.026	135.308	301.636	9,9
2005	30*	-1,7	30,0	28,4	486.401.032.000	145.651	362.769	7,6

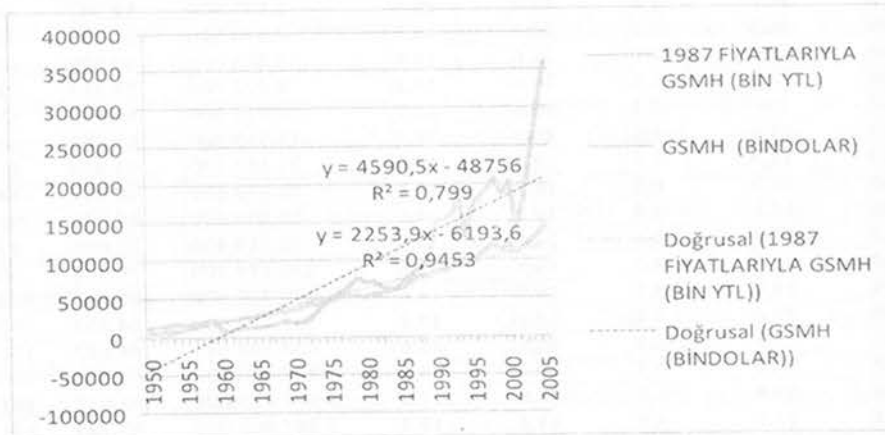
Kaynak: Maliye Bakanlığı İlgili Yıllar Bütçe Kanunları, Muhasebat Genel Müdürlüğü ve Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Verileri; İcral Demir, Mukadder Öner, *Bütçe Başlangıç Ödenekleri ve Gelir Tahminleri (1930-1991)*, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Yayın No: 1991/320, s. 63. *Gerçekleşme rakamları.

Grafik 1: Konsolide Bütçe Büyüklüklerinin GSMH İçindeki % Oranları Ve GSMH'daki Büyüme Hızı (%) (1950-2005)

Kaynak: Maliye Bakanlığı İlgili Yıllar Bütçe Kanunları, Muhasebat Genel Müdürlüğü ve Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Verileri; İclal Demir, Mukadder Öner, *Bütçe Başlangıç Ödenekleri ve Gelir Tahminleri (1930-1991)*, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Yayın No: 1991/320, s. 63.

Grafik 2: GSMH'daki Gelişmeler (1950-2005)

Kaynak: Maliye Bakanlığı İlgili Yıllar Bütçe Kanunları, Muhasebat Genel Müdürlüğü ve Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Verileri; İclal Demir, Mukadder Öner, *Bütçe Başlangıç Ödenekleri ve Gelir Tahminleri (1930-1991)*, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Yayın No: 1991/320, s. 63.

Bu denklemde "y" dikey eksenini, yani yüzde oranları, "x" yatay eksenini, yani yılları göstermektedir. Bu denklemde, 1950-2005 döneminde konsolide bütçe giderlerinin GSMH içindeki yüzde oranının 13,197 temel değerden başlamak üzere her yıl 0,29'lük bir artış gösterdiği görülmektedir. 1950-2005 döneminde konsolide bütçe giderlerinin GSMH içindeki yüzde oranına ait doğrusal denkleme ilişkin R² değeri 0,4408 bulunmuştur.

1950-2005 döneminde konsolide bütçe gelirlerinin GSMH içindeki yüzde oranlarındaki gelişmelere ilişkin olarak, $y = 0,1082x + 15,527$ doğrusal denklemi elde edilmiştir.

Bu denklemde "y" dikey eksenini, yani yüzde oranları, "x" eksenini ise yılları göstermektedir. Bu denklemden, 1950-2005 döneminde konsolide bütçe gelirlerinin GSMH içindeki yüzde oranının 15,527 temel değerden başlamak üzere her yıl 0,1082'lik bir artış gösterdiği görülmektedir. 1950-2005 döneminde konsolide bütçe gelirlerinin GSMH içindeki yüzde oranına ilişkin doğrusal denkleme ilişkin R^2 değeri 0,1988 bulunmuştur.

1950-2005 döneminde, her ikisi de pozitif yönde olmakla birlikte, yıllar itibariyle konsolide bütçe giderlerinin GSMH içindeki payı konsolide bütçe gelirlerine göre daha fazla artış göstermiştir.

İncelenen dönemde doğrusal GSMH büyüme hızına ilişkin fonksiyon ile ilgili olarak $y = -0,0624x + 6,7946$ doğrusal denklemi elde edilmiştir. Bu denklemde "y" dikey eksenini, yani yüzde oranları, "x" eksenini ise yılları göstermektedir. Bu denklemden, 1950-2005 döneminde GSMH büyüme hızının yüzde 6,7946 temel değerden başlamak üzere her yıl -0,0624'lük bir azalış gösterdiği görülmektedir. 1950-2005 döneminde GSMH büyüme hızının doğrusal denkleme ilişkin R^2 değeri 0,0503 bulunmuştur.

Son olarak, incelenen dönemde konsolide bütçe dengesine ilişkin fonksiyon ile ilgili olarak $y = -0,1818x + 2,5721$ doğrusal denklemi elde edilmiştir. Bu denklemde "y" dikey eksenini, yani yüzde oranları, "x" eksenini ise yılları göstermektedir. Bu denklemden, 1950-2005 döneminde konsolide bütçe dengesinin GSMH içindeki yüzde oranının 2,5721 temel değerden başlamak üzere her yıl -0,1818'lik oranda artan bir açık verdiği görülmektedir. 1950-2005 döneminde konsolide bütçe dengesinin GSMH içindeki yüzde oranına ilişkin doğrusal denkleme ilişkin R^2 değeri 0,5721 bulunmuştur.

1950-2005 döneminde yıllar itibariyle, doğrusal konsolide bütçe gider ve gelirlerinin GSMH içindeki yüzdelik oranlarına ilişkin eğimlerin *pozitif* yönde bir artış eğilimi gösterdiği, buna karşılık doğrusal GSMH büyüme hızına ve doğrusal konsolide bütçe dengesine ilişkin eğimlerin ise *negatif* yönde bir artış gösterdiği tespit edilmiştir. *1950-2005 döneminde, yıllar itibariyle konsolide bütçe harcamalarının GSMH içindeki payının artması ile GSMH büyüme hızındaki gelişmeler arasında negatif bir ilişki olduğu sonucu elde edilmiştir.*

1950-2005 dönemine ilişkin Türkiye'deki GSMH'daki gelişmelerle ilgili Grafik 2'de, 1897 fiyatlarıyla YTL birim değerinin kullanıldığı durumda, $y = 2253,9x - 6193,6$ doğrusal denklemi elde edilmiştir. Bu denklemde "y" dikey eksenini, bin YTL'yi, "x" eksenini ise yılları göstermektedir. Bu denklemden, 1950-2005 döneminde 1987 fiyatlarıyla bin YTL olarak GSMH -6193,6 temel değerden başlamak üzere her yıl 2253,9 bin YTL'lik bir artış gösterdiği görülmektedir. 1950-2005 döneminde 1987 fiyatlarıyla bin YTL olarak GSMH doğrusal denkleme ilişkin R^2 değeri 0,945 bulunmuştur.

Bin ABD Doları birim değerinin kullanıldığı durumda, $y = 4590,5x - 48756$ doğrusal denklemi elde edilmiştir. Bu denklemde "y" dikey eksenini, bin ABD Dolarını, "x" eksenini ise yılları göstermektedir. Bu denklemden, 1950-2005 döneminde bin ABD Doları olarak GSMH -48 756 temel değerden başlamak üzere her yıl 4 590 bin Dolar'lık bir artış gösterdiği görülmektedir. 1950-2005 döneminde bin ABD Doları esas alınarak GSMH doğrusal denkleme ilişkin R^2 değeri 0,799 bulunmuştur.

Grafik 2'de görüldüğü üzere, Türkiye'de GSMH'da incelenen dönemde sürekli bir artış görülmektedir. Ancak, 1960'lı yılların başlarında, 1970'li yılların sonlarında ve 1980'li yılların başlarında, 1990'lı yılların ortalarında, 1999, 2000, 2001 ve 2002'li yıllarda azalma tespit edilmiştir. 2000'li yıllarda da GSMH'da görülen bu azalıştan sonra GSMH'nın yeniden artış eğilimi gösterdiği dönemde konsolide bütçe giderlerinin GSMH içindeki yüzde oranında %10'lardan daha fazla azalış olduğu görülmektedir.

3. Sonuç

Kamu harcamalarının GSMH içindeki payında yıllar itibariyle bir artış olduğu pek çok çalışma ile ortaya konulmuştur. Bu artışın hangi seviyeye kadar sürdürülebilir olduğu konusu ise literatürde oldukça geniş ilgi bulmuştur.

Yukarıda görüldüğü üzere, özel sektör sisteminin var olduğu ekonomilerde, kamu harcamalarının veya kamu harcamalarının ve/veya kamu sektörünün gayri safi milli hasıla içindeki büyüklüğü ile milli gelir ilişkisi konusunda yapılan çalışmalarda, optimal kamu harcamaları ve/veya kamu sektörü büyüklüğünün ne olacağı, kamu harcamalarının ya da kamu sektöründeki artışın gayri safi milli hasıla içindeki payının hangi seviyede milli geliri nasıl etkilediği gibi konular incelenmiştir.

Bu çalışmalardan bazılarında, kamu harcamalarının artmasının ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki yarattığı yolunda bulgulara ulaşıırken, bazı çalışmalarda iki yönlü pozitif bir ilişki olduğu, bazılarında kamu harcamalarındaki artışın ekonomik büyüme üzerinde negatif etkisi olduğu ortaya konulmuş olup, *literatürde bu konuda bir görüş birliğinin olmadığı* görülmektedir.

Ancak, incelenen çalışmaların çoğunda, *özel piyasa ekonomisinin ve/veya özel sektör ekonomisinin hakim olduğu devletlerde kamu harcamaları ve/veya kamu sektörünün gayri safi milli hasıla içindeki payının optimal büyüklükten sonra daha da artması durumunda milli gelir artış hızında bir yavaşlama ve hatta belli bir noktadan sonra azalma olabileceği* ortaya konulmuştur. *Türkiye örneği incelemesini içeren bu çalışmada da bu görüşü doğrulayan bir sonuca ulaşılmıştır.*

